

L'ARAGONÈS, QUÈ ÉS AIXÒ?

Mossèn José Altaba Escorihuela, nascut al terme de Tronxó, va publicar al segle passat un recull de paraules aragoneses del Maestrazgo i el Baix Aragó que va intitular 'Teruel. Palabras locales, comarcales y regionales'. S'hi feia ressò de centenars de paraules i expressions, emprades habitualment a la parla d'aquestes comarques i que, substancialment, no eren ni castellaneres ni catalanes.

Al segle anterior, mossèn José Segura Barreda, es referia així al que, en aquell moment, encara es parlava a aquelles comarques: "En una gran parte del bajo Aragon se hablaba también el lemosin, segun vemos en muchas notas de escribanos de Mirambel, Alcañiz y otros pueblos. La lengua aragonesa antigua tenia muchas voces valencianas; hoy se han desterrado, para asemejarse mas á la castellana. Ahora la lengua lemosina es la del pueblo, pero la castellana se usa por la clase culta y en los instrumentos públicos, y hasta los niños la entienden cuando no la puedan hablar con perfeccion."

Però, què és això de la Llengua Aragonesa? L'aragonès és una llengua romànica, germana de l'occità, del català i el castellà, que a l'Edat Mitjana va ser l'idioma normal de comunicació en quasi tot el territori de l'actual Aragó y algunes zones veïnes com ara Olocau, l'interior de l'antic Regne de València, part de Navarra, la Rioja, l'actual província de Soria, etc. El seu ús social començà a recular, sobretot entre les classes socials altes, als segles XV i XVI. Aquesta retrocessió es va generalitzar i intensificar als segles següents.

Al castellà que parlen els aragonesos queden a saber de restes i traces de vocabulari, expressions i elements gramaticals de la llengua aragonesa. Però avui dia l'aragonès és ja una llengua quasi morta, amb un ús social pràcticament nul i només marginalment present a algunes poblacions de les comarques del nord i en algunes comunitats de neoparlants a la resta del territori aragonès. Tot i això, els darrers anys sorgeix un lleu moviment de reemergència generat per la consciència creixent dins d'alguns sectors de la societat aragonesa. Es desconeix el número actual de persones que el saben parlar, però hi ha estimacions que el xifren en unes quinze mil persones.

Tot i així, la llengua ha obtingut un cert reconeixement legal que, si bé no arriba a la seva cooficialitat, sí permet un tímid impuls. N'existeix una diplomatura de la Universitat de Saragossa, se'n fan cursos a llocs ben diversos i se'n multipliquen els estudis i les propostes d'estandardització. Hi ha a muntó de persones molt ben intencionades que treballen en la foscor per salvar una llengua que estimen. Però tot això no ha estat encara prou per a que s'hagin establert normes ortogràfiques unificades, ni per a que existeixin, per exemple, una gramàtica o un diccionari complet oficials.

L'autoritat i guiatge d'aquest redreçament no és precisament un model de cooperació i coordinació. Quatre o cinc entitats, grups de gent amb els seus noms, cognoms, egos, gràcies i manies, cadascun d'ells a la seva, en estat permanent de guerra i tots barallats d'ells amb ells, materialitzen un magma pastós i relliscós, ingovernable i ridícul.

La llengua aragonesa té unes característiques, el detall de les quals obviaré aquí per no cansar-vos, que en alguns casos us sonaríen també com a propis de la parla de la nostra comarca. No és casualitat.

Com es sabut, la repoblació dels territoris que van conformar els territoris del Regne de València va ser majoritàriament catalana, ho certifiquen estudis detallats com el d'Enric Guinó, l'antroponímia (quanta gent entre nosaltres duu cognoms com Querol, Ripollés, Pallarés, Solsona, Cardona, Tàrraga, Balaguer...!), la toponímia i, sobretot, la llengua encara avui parlada.

Però aquesta repoblació majoritària vingué acompanyada també -i ho acrediten les mateixes proves- de molta gent procedent de l'Aragó i d'Occitània. Fonamentalment, aquesta aportació conforma una part de les diferències bàsiques entre els parlars valencians i allò que coneixem com a català central. Els parlars dels pobles de València evidencien, en mida més o menys gran, freqüents similituds amb l'aragonès. El parlar de la nostra comarca no n'és una excepció. El veïnatge a l'Aragó, la incessant relació, mobilitat i emparentament amb la gent d'aquesta zona, ens han dotat de tota una llarguíssima seguida de paraules, expressions, girs, maneres, etc. emparentades amb les aragoneses. No les trobarem en gaires més llocs fora de l'Aragó, i encara a l'Aragó nos costarien de trobar.

N'hi ha a muntó i de tota classe, pensem per exemple i ara que és la mitja pa les vuit, en la manera de dir l'hora, o en coses que fem o fan com ara *acatxar-se, amostrar, asentar-se, veigues tu o vaigue ella, bossar, bulcar, ranyar, xarrar, xafar, gitar-se, xocar, crompar, cucar l'ull, encanar-se, enganyar-se, esbarrar, esbrafar, esgarrar, espentar, estorbar, fer arabogues, encertar-se, olorar, aplegar, apretar a córrer, arruixar, sorollar, topetar, llavar, llimpiar...* També en els noms dels animals, de les persones, de les coses, com *agostera, aigualera, auelo, alfals, abarzer, vaso, bord, bufa, cantal, xoto, xulla, costera, farda, fardatxo, forniga, garró, llangosto, matabres, maio, meco, noguera, onso, panís, purna, rabosa, rastoll, rosada, solada, traça, turcàs, sagal...* O en els noms d'altres coses: *abadia, aladre, albarca, algés, almari, ansa, astral, assut, bada, vànua, baralla, bureu, boto, calcer, cambion, cascurro, culler, enruna, falsa, lleit, pacència, palancana, parador, pedrís, pitxera, poal, puesto, rasera, rabullo, tenalla, assoll, suriaga...* En com qualifiquem: *catxo, dessustanciat, escullós, estorrufat, guito, majo, pinxo, pito, polit, preto, ruin...* En com empren certs adverbis, pronoms i altres expressions: *a saber, a muntó, aixina, atra, dimpués, pa, al remat, un sinyal, sisquera, tamé...* O en com emmudim les erres finals dels infinitius quan són seguits d'un pronom, com a *crompa(r)-lo, menja(r)-ne*.

Per motius que no cal detallar ací, el nostre parlar experimenta un ràpid i fort procés de castellanització que poc té a veure amb les nostres aragonesades de sempre. Que arribem a reconèixer i estimar les nostres aragonesades atàviques, un autèntic tresor a un pas de dissipar-se per sempre, augmenta encara més la importància de destriar-les dels toscos castellanismes contemporanis. A voltes, quan pensem que parlem malament i mirem de corregir-nos i optem pels termes, expressions o sintaxis "correctes" castellanescs, el que en realitat estem fent és aniquilar aragonesades força pures i boniques.

Bo és que, en escollir en cada cas l'ús d'unes o altres formes per xerrar i comunicar-nos, ho férem sempre amb el coneixement i la consciència que ens permetés fer-ho en la llengua, el registre i la pulcritud requerits en cada context i a cada moment, però també amb la seguretat i bon gust de saber què diem i perquè ho diem com ho diem. Els filòlegs són sempre disposats a ajudar-nos.